

ԺԶ. ՏԱՐԻ — ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

1942

U.S. - U.S.R.

ፀሐሐ 3-4

ԽՄԲԵԳՐԱԿԱՆ

ՀԱՅ ՍՓԻՒՆԲԸԸ

(ԵՐԿՈՒ ՊԱՏԵՐԱԶՄՆԵՐՈՒ ՄԻՋԵՒ)

9.

Ընդհանուր համայնական խնդիր է հայ եկեղեցին հակառակ իր ներքին և արտաքին նպաստաւոր հանգամանքներուն՝ թէ՛ իրրե հարուստ աւանդաբանք մեր հոգեկան արժէքներուն, և թէ՛ զանոնք կարելի ընելու իր վայելած վարկին, կը մնայ աժգոյն՝ սփռուքի բոլոր կեդրոններու մէջ, մեծ պատերազմէն ի վեր, և այս պարագան մեր ներքին ճակատի զլիաւոր աղէտներէն մին է անտարակոյս։ Այս սոցերը հեռու են մեր եկեղեցւոյ գրուածքը ընելէ, եւ անոր անցեալ գերն ու արժէքը ~~անհայտ~~ անդամ մըն ալ հաստատել։ մեր պատմութիւնը մեծ յուշարձանն է այդ իրադէպերուն, որոնք աւելի քան խօսուն և սրտառուչ են։ Ինչ որ պիտի ուզէինք այս սոցերով ըսել, այդ կը վերաբերի այն անպիտոյ տրամադրութեան, աւելի ճիշդ՝ հոգեվիճակին, որմէ կը գլխաւորուի մեր եկեղեցին իր զաւակներէն, մասնաւանդ այս վերջի քառորդ դարու ժամանակամիջոցին։

Անշուշտ բազմաթիւ պատճառներ կը միջամտեն կազմաւորելու համար այս սառն անտարբերութիւնը։ Արհաւիրքն ու զարհուրանքը զոր արդար մեր ժողովուրդը ապրեցաւ, կամ աւելի ճիշտ ապրելու հարկաւորեցին զինք, իր ահաւոր անկարելիութեամբ, տակաւին կը հեզնէ մեր մտքին կարելի սահմանները զայն կարենալ ընդգրկելու։ Մեր հոգին չէ պաղած դեռ թափուած արիւնէն հարազատներուն, և մեր աչքերը կը պահեն սահմակեցուցիչ տեսարանները մեծ եղբարխապին՝ երբեք պատահած մարդկային պատմութեան մէջ, եւ այս րպիւրը՝ Աստուծոյ արդար արեւին տակ։ Արդարացում չէ որ կը փորձենք այս տոկերով, ժ՛շ ալ մեր ժողովուրդի հոգեմիճակը երեսելու ճիշդ, այլ մասնանշելու՝ իրողութիւններ, որոնք մեզմէ շատերուն մէջ կ'ապրին դեռ, և կը մեծնան՝ ազատելու, անհետելու փոխարէն։ Չենք յիշեր տակաւին այն տարագէմ զազափարները որոնք ժի՛ւ. գարու փառքը կազմեցին, մարդոց միաբնին մէջ խորտա-

կելով բոլոր տաճարները երբեմնի նուիրականութեանց։ Հարցուի թերևս թէ մեր եկեղեցին ի՞նչ բրաւ այս աւերը դարմանելուն ի խնդիր։ Այս հարցումին պատասխանը որքան եկեղեցիին, նոյնքան աւելի ժողովուրդին կը վերաբերի սակայն։

Ժամանակէ մը ի վեր Հայ եկեղեցիով զբաղողներու միակ օրակարգը կը կազմէ Հայ եկեղեցւոյ բարեկարգութիւնը։ Կարգ մը հեղինակաւոր հոգևորականներ ու աշխարհականներ զբաղեցան այս հարցով, առանց սակայն որոշ եզրակացութիւններու յանդելու։ Ոմանք զայն շատ բարդ և բազմադէմ գտան, ու պահանջեցին որ անոր մօտեցուի աւելի աչալուրջ եւ խնամոտ ձեռնումով։ Ուրիշներ շեշտեցին ժողովուրդի կրօնական դաստիարակութեան, եկեղեցակա-նութեան պատրաստութեան, Ս. Գրքի թարգմանութեան եւ Ծիսարանի փոփոխութեան պէտքը, մնալով սակայն իրենց մատնանշումներուն մէջ ընդհանուր և վերացական։ Իսկ շատեր ալ կը շեշտեն վարչական կազմակերպութեան մը անհրաժեշտութիւնը։ Ասոնք զազափարներ են, որոնք ամէն ժամանակ և ունէ հաստատութեան շուրջ կարելի է բանաձևել, և ճիշտ այս պատճառով ըսուած են նաև մեր եկեղեցւոյ համար, անարդիւնք մնալու ճակատագրուած։

Մեր եկեղեցին իրագործած է դեր մը անցեալում, եւ պարտք մ'ունի կատարելիք նաև մեր օրերու կեանքին մէջ։

Պատճառները որոնք վերը յիշուեցան, կեանքի բերումներ են առաւելաբար, հետևաբար ժամանակաւոր. անշուշտ ունէ հաստատութիւն, որ ժողովուրդի կեանքին հետ սերտիւ կապուած է, եթէ զուգընթաց չի քալեր կեանքի և ժամանակին հետ, շատ բան կը կորսնցնէ իր այժմէութենէն։ Հոս չենք ուզեր ըսել, թէ ժամանակով պայմանաւորուած այդ յառաջդիմութիւնը մաս կը կազմէ՞ մեր ժողովուրդի կեանքին. եւ մեր եկեղեցին արդեօք ե՞տ մնացած է իր ժողովուրդէն, զայն դաստիարակելու եւ առաջնորդելու իր դերին մէջ։ Ասոնք հարցեր են որոնք առնուազն կարօտ են ստուգումի։ Թերեւս մերինները իր ճիշտ իմաստին մէջ չեն տեսներ պատկերը զոր կ'ընծայէ Քրիստոնէական եկեղեցին իր երկու մեծ հատուածներուն ալ վրայ։ Յաւիտենապէս հինցած թուող հարցեր, այսօր կենդանի գաղափարագրութիւնն են մեծ ժողովուրդներու, զէթ անոնց մէկ որոշ եւ յառաջաւոր տարրերուն։ Կ'ականարկենք Հռոմէական եկեղեցւոյ հզօր ճիւղին, որո՞վ՞ արդի մտածումը, ընկերային կարգերը, նոյնիսկ արուեստը կը մնան տողորուած և յաւէտ կենդանի։

Նոյնը միւս ճակատին վրայ, ուր կը փորձուի Աւետարանի ոգին լրիւ արդիացումը, անշուշտ ոչ նոր աստուածաբանութեամբ մը, բայց ոգեղէն արժէքին նոր կերպարանաւորմամբ։ Ինչ որ անոնց մօտ է իրական, պատճառ չկայ որ մեզի համար չըլլայ առնուազն փորձելի։

Լայն բացինք փակագիծը, ընելու համար մատնանշումներ միայն խնդիրներու՝ որոնք իբրև փրկութեան դօտիններ կ'առաջարկուին, ժամանակէ մը ի վեր, մեր եկեղեցւոյ։ Չենք վերլուծեր զանոնք. այդ մասին արդէն զբաղա-նութիւն մը գոյութիւն ունի, և կրնայ խնդիրը լրջօրէն չզգացողներուն իբրեւ փաստ ծառայել։

Այս ընդհանուր եւ տխուր հեռանկարներուն առջև, դալուքներու մէջ գործող մամուլը յաճախ կ'անդրադառնայ եկեղեցւոյ կազմակերպման և դերին,

շատ անգամ զժգոհութիւն մը կամ պարտաւ մը արձանագրելու սիրոյն միայն : Ընտանիքը , զպրօքը , մամուլը և ասոնց ի նպաստ զոյաւորուած անտեսութիւն մը , ըսինք թէ շատ բան կը փրկեն մեր ամէնօրեայ կորուստներէն , սակայն բոլորը միասին պիտի չկրնան իրագործել ա՛յն , ինչ որ կը սպասուի Հայ եկեղեցիէն , եթէ այս վերջինը ինքզինքը հանդերձած , իր դերին անցնի : Եւ այս աննշուած է մեծ չափով մեր ժողովուրդի զգալու եւ մտածելու կերպին , իր եկեղեցւոյ նկատմամբ :

Յուշագրեցինք այս բոլորը , զալու համար բուն ըսելիքին որ մեր կարծիքով եթէ ոչ միակ , զէթ զլիսաւոր պատճառը կը կազմէ եկեղեցւոյ այրիացումին , և մեր ժողովուրդի անտարբերութեան , աւելի զօրաւոր բառով մը՝ հոգեկան ապահարդանին : Ոմանք՝ և քիչ չէ թիւը այդպիսիներուն , եկեղեցւոյ նկատմամբ զգացուած այս անտարբերութիւնը կը վերագրեն՝

Ա. Հայ եկեղեցւոյ պաշտօնէութեան՝ իր կոշումին , ուսման , և վայել կենցաղին ու ապրուստին մէջ չըլլալուն :

Բ. Եկեղեցին իր բեմով , իր մամուլով և իր հովուական հոգածութեամբ ներկայի զգացուած պէտքերը դիմաւորել չկարենալուն , այսինքն առաքելութեանը մէջ իր թերացումին :

Գ. Հայ եկեղեցւոյ պաշտամունքի լեզուն , տեղութիւնը և վայելչութիւնը անհամապատասխան կը նկատեն ներկայ պահանջներուն , ժողովուրդը տաքցնելու և հրապուրելու տեսակէտէն :

Վերոյիշեալ նկատողութիւններու մէջ մեծ է ճշմարտութեան բաժինը , սակայն արտաքին այս երևոյթներով պայմանաւորուած չէ ամբողջ ճշմարտութիւնը , վասնզի այդ բոլորը զոյութիւն ունէին և ունեցած են նոյն իսկ այն շրջաններուն , երբ ամէն ինչ էր եկեղեցին : Արտաքին մեր շուրջի աշխարհը իր նոր դիմայեղումներով անշուշտ թէ ազդեցութիւն մը ունեցած պէտք է ըլլայ , բայց տարանջատ մեր մտածողութիւնը աւելի ներքին ճակատներու վրայ է :

Պէտք կը զգանք բանալ այդ ճակատներուն նկարագիրը : Մէկդի ձգելով այն տարրերը որոնք ընկերային վարդապետութեանց ցուցմունքներով ինքնաբերաբար կռնակ են դարձուցած մեր եկեղեցիին , դժուար չէ խոշոր յայտարարներու վերածել հայ հասարակութիւնը սփռուքի մէջ : Ասոնցմէ թիւով ու տարողութեամբ ամենէն ուշագրաւը կուգայ միջին զանգուածէն , անկէ որ կէս դար առաջ միատարր ամբողջութիւն մըն էր Հայ ժողովուրդ անունով , պարզուկ բանորէն մինչև պետական աւագ պաշտօնատարը , իր մէջ նոյն ոգին հազորդ ընծայող : Այսօր այդ զանգուածը կը յիշէ թէ եկեղեցի մը ունի , ուր կը դիմէ տաղաւարներու , ննջեցեալի արարողութեանց , հարսնիքի , և ծնունդի պաշտօնական տոխիթներով : Քանակով և որակով պատկառելի այս տարրը թերեւս պահեստն է Հայ եկեղեցւոյ , բայց այսօր անօգտադործելի :

Ասկէ վերջ երկրորդ աստիճանով ուշագրաւ է կազմակերպուած կուսակցականութիւնը , որ ունի տեսելու , մտածելու ուրոյն եղանակ , եւ կը պատկանի իր ժողովուրդին իր հասկցած կերպով : Դիրք չի բռներ իր եկեղեցիին հանդէպ , կրնայ իր ոյժերը ի սպաս դնել անոր բարիքին , բայց միշտ զերազատ համոզումներով իր ժողովուրդի ծառայութեան մէջ իր դերը այդ գերազանցութեամբ արժեւորել աշխատող : Անթիլիասի մէջ

կաթողիկոսական ընտրութեանց առթիւ պարզուած վիճակը աւելի քան պերճաօս պատկեր մըն է մտածելու այս կերպը յայտնաբերող: Հայոց ժողովուրդով պայմանաւոր կաթողիկոս մը հաստուածական զաղափարաբանութեանց պայքարին ցուցատախտակ մը եղաւ քանի մը ամիսներ առաջ: Ինչ զօրաւոր հակամարտումներով ալ բաժնուած ըլլալին մեր ժողովուրդի խաւերը, պարտաւոր էին լռեցնել իրենց ներսը այդ գծաութեան տարրերը, և իրար հասկնալ, իրար գանել գերագոյն յղացքին մէջ, որ Սիւրիոյ Հայոց հայրապետութիւնն է, և որ գծրախաւ բերումներու պատճառաւ ամբողջ հայութիւնը կը շահադրուէ, անոր ալ պատկանելով:

Ինչ որ ալ եղած ըլլան Անթիլիասի կաթողիկոսի և ժողովրդային ներկայացուցիչներու թեր և դէմ պատճառաբանութիւնները, արդարացումներն ու պարսաւները, եղածը ձախողանք մըն է, և այս տիւր արդիւնքին պատասխանատու են հաւասար չափով որքան Անթիլիաս՝ նոյնքան և ընարող ժողովրդ: Չենք զբաղիր երկուստեք արտայայտուած արդարացումներով և պարսաւներով. ատենք ծանօթ են ամենուն, եւ այդ բոլորը կը ծայրամիտին անգամ մը ևս ցուցադրելու մեր ներքին պղտոր ու տարանջատ զգացումներու և մտածումներու հանդէսը: Հայ եկեղեցին իր մեծագոյն տաղնապններէն մին կ'ապրի այսօր. թափուր են կաթողիկոսական երկու աթոռները, չունինք մեր եկեղեցւոյ նուիրապետութիւնը ամբողջացնող ու շքաւորող եպիսկոպոսութիւնը, ապրողներու մեծ մասը իրենց հասուն ծերութիւնը կ'ապրին, հետեւաբար վտանգուելու մօտ է մեր եկեղեցական նուիրապետութիւնը: Եջմիածնի կաթողիկոսը ընարող ժողովրդ, չափաւ այս պարագան, և առիկա չափով մը հասկնալի է: Սակայն Կիլիկիոյ կաթողիկոսը ընտրելու գումարուած ժողովին գերագոյն պարտքն էր զգալ այս պարագան, և ի զին ամէն զոհողութեան ընտրէր կաթողիկոսը: Կաթողիկոսական ընտրութիւնները բարիք միայն կրնային ըլլալ թէ՛ եկեղեցւոյ և թէ՛ անով հովանաւորուած ժողովուրդին, ով ալ եղած ըլլար ընտրուողը: Յիշեցինք այս պարագան, միայն տաղացուցանելու համար թէ եկեղեցւոյ լքումը և անօգտագործումը իր գաւակներէն, աւելի մեր ներքին պղտոր և անհամբերաշխ վիճակներու արդիւնք է, քան մտանանշուած անբաւարարութեան, որուն մէջ եկեղեցին եւ ժողովուրդը հաւասարապէս իրենց պատասխանատուութեան բաժինը ունին:

Այս մէկ հատիկ փաստը մեր մօքէն չանցնիր շահագործել իր բոլոր տիրութիւններուն սարիքին մէջ: Կաթողիկոս մը ընտրել չլինալը ժամանակի տաղնապ մը չէ անշուշտ, ոչ ալ եկեղեցւոյ բարեկարգութեան հարցին մէջ խտրունի խրամատ մը: Այս վրիպանքը գինն է մեր հոգեկան քիչ մը ընդհանուր պղտորումին, դարաւոր այն մօքի վիճակին որ արժած է մեզի մեր գեղեցիկ երկիրը, և զուցէ պիտի արժէ մեր գմայլելի ժողովուրդը, եթէ երբեք անդունդի եզրին, զգաստութեան գերագոյն ցնցում մը չկեցնէ զմեզ: Սիւրբի բոլոր մարգերուն վրայ զիրար կը բլկտենք ձայնին մէջը մեր հաւաւոր առհաւութեանց: Նոր բան մը չէ որ կ'ըսենք: Բայց նոր է մեր ոտքին տակ դարերով ամուր կեցող գերագոյն կռուանին դէմ մեր ուս թօթուելը: Ահա թէ ինչո՞ւ կը համարձակինք Հայաստանեայց եկեղեցին առաջարկել իրր վերջին տալուէն, որտառուչ սրբութիւն, որուն շուրջը կանչուէին զինադուրի, մեր կտտաղի, այլամերժ անոր-

ժակները, զիշատիչ բնագոյները, Լլար այդ եկեղեցին այն վայրը (ինչպէս էր երբեմն) ուր ժամադրուէին այս ժողովուրդին ամենէն աղնուական յատկութիւնները, ողեղէն արժէքները, զմայլելի իր շինարար ընդունակութիւնները, կարճ՝ այնքան անգամներ ինքզինքը իրազօրծած, այնքան վտանգներէ իր նաւը ազատազրած խելքը, ողջմտութիւնը, պայմաններու յարմարելու իմաստութիւնը, երկինքը աչքէ չկորսնցնելու զեղեցիկ պատահականութիւնը, որոնցմով զինաւոր է մեր ժողովուրդը, և այս անգամ իր եկեղեցւոյ կազմակերպութեան շքեղ կերպարանքին մէջ, որով բոլոր ենք մեր պատմութիւնը, և հասեր այս օրերուն:

Հայաստանեայց եկեղեցին անցեալին մէջ մեր մայրը, այսօր կրկին ի վիճակի է մեր հոգեղէն, մշակութային արժէքները վերստին պատասպարելու իր ծոցին մէջ: Անոր սպասը ընող նոր եկեղեցականութիւնը կը հաւատայ այդ դերին, եւ չի վարանիր այդ եկեղեցին մեր օրերու ամենէն ընդունակ գեալներ յայտարարելէ ողեղէն, իմացական, նոյնիսկ ազգային բարձրագոյն ձգտումներուն իրազօրծման:

Մի՛ նայիք այժմու իր քիչ մը անփառունակ վիճակին, անիկա շատ զգուարութիւններու բախած, բայց չէ խորտակուած, անիկա շատ փոթորիկներ է տեսած, բայց միշտ արձակած է իր լոյսը իրեն յառող հոգիներուն, ու տաւրածած իր հովանին, որ եթէ աշխարհիկ զօրութեամբ զինուած բազուկ մը չէ եղած, սակայն հոգևոր մխիթարութեան և հաւատքի նեցուկ մը եղած է մարմնաւորութեան խոշտանգուած և գերուած իր գաւալներուն համար: Այժմու իր վիճակին նայելով մի՛ խորհիք թէ ան դադրած է այլևս իր բարեբար ու բախտորոշ գերը կատարելէ, և թէ մօտ է իր անկումը, ինչպէս կը խոկան շատեր:

Սիրեցէք զայն, սրբուեցէք անով, և անոր մեծութեան զանձերուն մէջ որոնեցէք ձեր հոգեկան կազդոյրը:

Եկեղեցին այսօր առաւել քան երբեք պէտք ունի իր գաւալներու սիրոյն և անվերապահ հաւատքին. մեր զգացումներով տաքցնենք զայն որ մեր հոգիին սրբարանն ու կրթարանը եղաւ, և՛ էւ. Հայ եկեղեցին մեր ցեղին խղճմտանքն է, այն հոգեվայրը ուր հայ կեանքը ամենէն աւելի մարդուեցաւ դէպի բարին ու կատարեալը, այն զանձարանը՝ ուր պահուեցան մեր հոգիին ու մտքին շնորհները, և մանաւանդ փրկութեան տապանը, մեր պատմութեան արիւնոտ ծփանքներուն զիմաց:

Բոլորուեցէք անոր շուրջը, դուք որ կը խօսիք մեր լեզուն, կը զգաք անոր պատմութիւնը, և ձայնը այս ժողովուրդի աղնուագոյն մղումներուն:

ԽՄԲ.

